

ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش مرزهای روان‌شناختی خانواده براساس قرآن کریم

جعفر هوشیاری*

محمد مهدی صفورایی پاریزی**

سیدحمید جزایری***

حسن تقییان****

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش مرزهای روان‌شناختی خانواده (H.FBQ)^۱ براساس قرآن کریم انجام شد. مرزهای خانواده به روش اجتهاد دینی-روان‌شناختی از آیات قرآن کریم و روایات تفسیری ذیل آنها استخراج و ارائه گردید. الگوی نهایی شامل ۵ مرز مرتبه اول، ۱۵ مرز مرتبه دوم و ۶۴ مرز مرتبه سوم است. براساس مرزهای استخراج‌شده، پرسشنامه طراحی شد. روایی محتوایی گویه‌ها را کارشناسان براساس CVI و CVR تایید کردند و پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه شد. پایایی کل پرسشنامه ۰/۹۷۵، مرزهای عام ۰/۸۸۴، مرزهای زوجینی ۰/۹۲، مرزهای والدینی ۰/۹۲۵، مرزهای برادران-خواهران ۰/۷۸۹ و مرزهای بیرونی ۰/۷۶۱ بود. پرسشنامه در نمونه ۶۰۰ نفری از خانواده‌های شهر قم اجرا شد. نتایج تحلیل عاملی بیانگر تأیید روایی‌سازه برای پنج عامل (مرز) زیربنایی و ۱۶۴ گویه برای سنجش آنها بود. نتایج مقایسه مرزها بین خانواده‌های معمولی و خانواده‌های در معرض طلاق، مؤید روایی‌سازه و قدرت تفکیک پرسشنامه بین خانواده‌های بهنجار و نابهنجار است. بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه مرزهای خانواده نشان داد که پرسشنامه ۱۶۴ گویه‌ای از روایی و پایایی مطلوب برخوردار است.

واژگان کلیدی: مرزهای خانواده، مرزهای درونی، مرزهای بیرونی، زیرمنظومه، پرسشنامه

* دکتری روان‌شناسی و عضو گروه روان‌شناسی، مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی، استادیار،
j.houshyari@yahoo.com (نویسنده مسئول)

** مدیر گروه روان‌شناسی مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، دانشیار، دکترای تخصصی
safurayi@gmail.com

*** دانشیار فقه و اصول و هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه، دانشیار، دکترای تخصصی
jazayeri@almustafaou.com

**** استادیار گروه روان‌شناسی مجتمع علوم انسانی اسلامی جامعه المصطفی العالمیه
taghian@gmail.com

1. Houshyari Family Boundaries Questionnaire

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۷ تاریخ تأیید: ۱۴۰۰/۴/۱۵

مقدمه

«مرزهای خانواده»^۱ از موضوعات مهم روان‌شناسی خانواده می‌باشد که از دیرباز مورد توجه پژوهشگران این حوزه بوده است. تمام نظریات حوزه خانواده از جمله چهار الگوی کلی روان‌پویشی، تجربه‌نگر-انسان‌گرا، رفتاری و الگوهای سیستمی به مسئله ساختار و مرزهای خانواده توجه داشته‌اند، اما رویکرد سیستمی بیش از الگوهای دیگر به آن پرداخته است (مینوچین، ۱۹۷۴، ص ۱۱؛ نیکولز و شوارتز، ۲۰۰۶، ص ۱۹-۲۵). یکی از رویکردهای سیستمی که ساختار و مفاهیم خاصی برای خانواده ارائه کرد، «رویکرد ساخت‌نگر»^۲ بود که مینوچین (۱۹۷۷) آن را بنیان‌گذاری کرد (زیمون و همکاران، ۲۰۰۴، ص ۳۷ و ۲۹۴-۲۹۶). نقطه تمایز مدل وی، بیان اهمیت ساختار و مرزهای خانواده است (شلیپه و شوایتزر، ۲۰۱۶، ص ۳۶). مینوچین خانواده را ساختاری شامل سه «زیرمنظومه»^۳ بنیادی «همسران»^۴، «والدین-فرزندان»^۵ و «همشیره‌ها»^۶ (زیمون و همکاران، ۲۰۰۴، ۱۳۸۲، ص ۳۶) و «مرزها» می‌داند (شلیپه و شوایتزر، ۲۰۱۶، ص ۳۶). ساختار خانواده، الگوهای تعاملی است که زیرمنظومه‌های خانواده را از راه روابط نسبتاً پایدار اعضا به وجود می‌آورند (تبریزی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۸۰) و شیوه‌های مراد به بین اعضا را شکل می‌دهند. شیوه‌های تعامل، الگوهایی به وجود می‌آورند، مبنی بر اینکه چگونه، چه زمان و با چه کسی رابطه برقرار شود. این الگوها زیربنای سیستم را تشکیل می‌دهند و به ایجاد زیرمنظومه‌ها می‌انجامد. «مرز» یکی دیگر از مؤلفه‌های مهم ساختار خانواده است. مرزها خطوط فرضی روان‌شناختی هستند که افراد را از نظر روانی از هم تفکیک می‌کنند و در خدمت حفظ و پیشبرد، تمایز و یکپارچگی کل خانواده و تک‌تک اعضای آن قرار دارند (مینوچین، ۱۹۷۴، ص ۲۴۳؛ تبریزی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۹). مرزها به اموری مانند روابط کلامی و غیرکلامی میان افراد و موضوعات عاطفی مربوط می‌شوند و با دو نوع درونی و بیرونی و سه کیفیت «روشن و منعطف، مبهم و تنیده، گسسته» زیرمنظومه‌ها را از یکدیگر متمایز می‌سازند (نیکولز و شوارتز، ۲۰۰۶، ص ۱۸۳)؛ بنابراین ساختار به معنای اجزا و مجموعه‌های تشکیل‌دهنده خانواده و مرزها؛ حدود و خطوط بین منظومه‌ها و افراد خانواده است (زیمون و همکاران، ۲۰۰۴، ص ۸۶).

1. Family Boundaries

۲. ساخت‌نگر یا ساخت‌گرا (structural) رویکردی است که به بررسی ساختار و سازمان خانواده و مرزبندی‌های میان زیرمنظومه‌ها می‌پردازد (گلدنبرگ و گلدنبرگ، ۲۰۰۸، خانواده درمانی، ترجمه حسین‌شاهی و نقش‌بندی، ۱۳۹۵، ص ۴۲۴).

3. Subsystems

4. Spousal subsystem

5. Parent-child subsystem

6. Sibling subsystem

از سوی دیگر خانواده و مسائل مرتبط با آن در اسلام جایگاه والایی دارد.^۱ قرآن کریم سرشار از توصیه‌های کارآمد در باب خانواده از جمله مرزهای آن است. مرزهای خانواده از نظر لغوی^۲ و اصطلاحی روان‌شناختی در آموزه‌های اسلامی قابل پیگیری است. از نظر لغوی با واژگانی همچون «حدود الله»^۳ و «حمایت از حمی» (نگهداشتن حریم منطقه ممنوعه) بیان شده است.^۴ از نظر اصطلاحی به معنای محدوده رفتار و کیفیت تعامل اعضای خانواده و دوری و نزدیکی آنان از یکدیگر است (افشاری‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۳) و تمام حدود شرعی و اوامر و نواهی خانوادگی دارای کارکرد تعیین‌گستره را در برمی‌گیرد، زیرا احکام شرعی خواسته‌های خداوند متعال است که در قالب واژه‌های واجب، حرام، مستحب و مکروه بیان می‌شود (اعرافی، ۱۳۹۵، ص ۲۵) و به دنبال انتظام بخشی به رفتارهای آشکار و پنهان انسان می‌باشد که مرادف با مفهوم مرز در روان‌شناسی است.^۵ مرز در این برداشت به معنای ابتدا و انتهای قوانین الهی در حیطه خانواده می‌باشد که با هدف تنظیم کارکرد و تعالی خانواده و اعضای آن بیان می‌شود. کیفیت تکوین و انحلال خانواده، حدود روابط جنسی همسران، حفظ حریم خانه و خانواده، قوانین ناظر به تعاملات اعضای خانواده با هم و با دیگران از جمله مهم‌ترین مرزها و حدود تعاملی خانواده به شمار می‌آید.

خانواده در رویکرد قرآنی، منظومه‌ای هسته‌ای-گسترده است که با ازدواج یک مرد و یک زن براساس اشتراکات خاصی شکل می‌گیرد. هر یک از زوجین دارای خانواده اصلی با اعضای طولی و عرضی متفاوتی هستند که نسبت به آنان و نسبت به یکدیگر دارای نقش‌ها و تکالیفی می‌باشند. تولد فرزندان نسبی یا افزوده شدن فرزندان ناتنی، فرزندخوانده یا رضاعی موجب تعریف تکالیف، انتظارات و مقررات اخلاقی جدید می‌شود (ر.ک: سراقی و صفورایی، ۱۳۹۸، ص ۶۷-۹۵). اعضای خانواده براساس کیفیت ارتباط خود از یکدیگر انتظاراتی دارند و تعاملات آنان با تمام افراد

۱. عن الصادق علیه السلام: «ما من شیء أحب الی الله عزوجل من بیت یعمر فی الإسلام بالنکاح» (حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳۰).

۲. از نظر لغوی کلمه «حد» به معنای حاجز و مانع و فصل و پرده میان دو چیز است که اجازه نمی‌دهد یکی با دیگری اختلاط پیدا کند (راغب، مفردات، ص ۱۰۹؛ الجزری (ابن الأثیر)، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، ج ۱، ص ۳۵۲).

۳. «أَحَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيِّمِ الرَّفَثِ إِلَى نِسَائِكُمْ... تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا...» (بقره، ۱۸۷)؛ «الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَمَا سَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَشْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ... تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَ مَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (بقره، ۲۲۹)؛ «فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ... تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ...» (بقره، ۲۳۰)؛ «...إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ وَ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ...» (طلاق، ۱) و ر.ک: بقره، ۱۴ و ۲۲۸؛ نساء، ۱۳؛ مجادله، ۴.

۴. «قَدْ بَيَّنَّ لَكُمْ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ... فَمَنْ تَرَكَهَا حَفِظَ عِرْضَهُ وَ دِينَهُ وَ مَنْ وَقَعَ فِيهَا كَانَ كَالزَّاعِي إِلَى جَنْبِ الْجَمِيِّ أَوْ شَكَ أَنْ يَقَعَ فِيهِ وَ مَا مِنْ مَلِكٍ إِلَّا وَ لَهُ جَمِيٌّ أَلَا وَ إِنَّ جَمِيَّ اللَّهِ مَحَارِمُهُ...» (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۰، ص ۱۲۷؛ تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۶۵۳؛ ج ۲، ص ۱۷۲).

۵. «لا یسعد أحد الأباقمة حدود الله و لا یشقی أحد الأباضاعتها» (الآمدی التیمی، غررالحکم و دررالکلم، ص ۴۱۹).

در خانواده تابع قواعد و مقررات خاصی است و براساس نقش‌ها و انتظاراتی که از آنان می‌رود، عضو یک یا چند زیرمنظومه می‌شوند. در نهایت مجموعه تکالیف، انتظارات و مقررات برآمده از ارزش‌های الهی حاکم بر تعاملات انواع خانواده‌ها، اعضا و زیرمنظومه‌های آنها؛ ساختار خانواده از نگاه قرآن را تشکیل می‌دهد. بر همین اساس در اصل وجود زیرمنظومه‌های سه‌گانه در خانواده بین دو رویکرد ساخت‌نگر و قرآنی تفاوتی وجود ندارد، اما در مورد انواع خانواده، زیرمنظومه‌های فرعی، اعضای طولی و عرضی خانواده، اعضای زیرمنظومه‌ها، حقوق و تکالیف و روابط میان آنان و همچنین در محتوای مرزها تفاوت‌هایی وجود دارد که پایه تبیین و ترسیم مرزهای خانواده از نگاه قرآن کریم و ساخت پرسشنامه سنجش آن است.

براساس تحلیل محتوای آیات قرآن کریم، آن بخش از آموزه‌های اسلامی می‌توان مرزهای خانواده دانست که با هدف نظام‌مندی شناخت‌ها، هیجان‌ها و رفتارهای انسان در حیطه خانواده، اعضا و زیرمنظومه‌های آن و برقراری روابط مطلوب و کمال‌زای درونی و بیرونی خانواده بیان شده است و دارای کارکرد مرزی می‌باشد؛ از جمله وجود مرزهای فیزیکی و روانی بین والدین و فرزندان، دخالت نکردن فرزندان در زیرمنظومه والدین، عدم ورود والدین در زیرمنظومه فرزندان ازدواج کرده و کسب اجازه برای ورود به حریم فیزیکی و روانی یکدیگر. در نهایت می‌توان گفت مراد از مرزهای قرآنی خانواده، تمام آموزه‌های اعتقادی، رفتاری و اخلاقی الزامی و غیرالزامی است که در قرآن کریم با هدف تعیین گستره، کمیت و کیفیت تعاملات اعضای خانواده با یکدیگر و با بیرون از خود بیان شده است (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۲۸۰).

برای سنجش خانواده دو رویکرد مستقیم (مصاحبه و مشاهده) و غیرمستقیم (پرسشنامه‌ها و مقیاس‌های خودسنجی) مورد استفاده متخصصان است (تاملیسون، ۲۰۱۵، ص ۹۵). در سال‌های گذشته ساخت آزمون‌هایی برای سنجش جنبه‌های گوناگون خانواده براساس مدل‌های متفاوت و از زاویه‌های گوناگون بیش از پیش رواج یافته است. روان‌شناسان خارجی که در حوزه خانواده و خانواده‌درمانی فعالیت می‌کنند، هر یک از جهتی به اندازه‌گیری خانواده پرداخته‌اند که نتیجه آن شکل‌گیری الگوها و پرسشنامه‌های گوناگون سنجش و ارزیابی خانواده است؛ اما رویکرد ساخت‌نگر ابزار خاصی برای ارزیابی مرزهای خانواده تدوین نمی‌کند و سنجش آن را با روش مستقیم مصاحبه انجام می‌دهد و دو الگوی سنجش تعاملی (شش و چهار مرحله‌ای) را مطرح کرده است (مینوچین و دیگران، ۲۰۰۷، ص ۷-۱۹). در واقع هنر و هدف سنجش خانواده، کشف راه‌های جدید و مفید درک مشکل، کشف راه‌های دست‌یابی خانواده‌ها به اهداف مطلوب و کشف راه‌حل‌های جایگزین و منابع ارزشمندی خودیاری است (مینوچین و دیگران، ۲۰۰۷، ص ۱۶-۲۰).

از این رو بیش از روش سنجش، اعتبار یافته‌ها اهمیت دارد و در صورت ادغام دو رویکرد مستقیم و غیرمستقیم برای سنجش خانواده، یافته‌ها از درصد اطمینان بالاتری برخوردار خواهند بود. در ایران پژوهش‌هایی در زمینه خانواده و ساخت آزمون سنجش آن صورت گرفته که برخی از آنها مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است. دولتخواه (۱۳۹۲) پرسشنامه چندوجهی سنجش روابط زوجین، صفورایی پاریزی (۱۳۸۸) پرسشنامه کارآمدی خانواده، جدیری و جان‌بزرگی (۱۳۸۸) آزمون رضامندی زناشویی، جدیری و همکاران (۱۳۹۶) بازطراحی و تحلیل عاملی مجدد پرسشنامه رضامندی زناشویی را براساس مبانی دینی ساخته و به جامعه علمی معرفی کرده‌اند؛ اما تاکنون برای سنجش مرزهای خانواده، ابزار استاندارد مستند به مبانی نظری اسلامی و تحقیقات میدانی ساخته نشده است. هدف پژوهش حاضر معرفی پرسشنامه سنجش مرزهای خانواده می‌باشد که مبانی نظری آن براساس آموزه‌های اسلامی تدوین شده است.

روش پژوهش

روش تحقیق شامل دو بخش است؛ در بخش نخست برای تبیین مرزهای خانواده براساس قرآن کریم و روایات تفسیری از روش «اجتهاد دینی-روان‌شناختی»^۱ استفاده شد. پس از گردآوری داده‌های نظری از منابع اسلامی و تدوین الگوی قرآنی مرزهای خانواده برای ساخت پرسشنامه در بخش دوم از روش «پیمایشی» استفاده شد. جامعه آماری پژوهش در بخش روایی سنجی یافته‌ها، افراد خبره و صاحب‌نظرانی دارای تحصیلات حوزوی و دانشگاهی بودند که در مسائل دینی و روان‌شناسی خانواده نیز تخصص و تجربه لازم را داشتند. در بخش کمی جامعه آماری را تمام مردان و زنان متأهل دارای فرزند شهر قم تشکیل می‌دادند که دست‌کم تحصیلات سیکل را داشتند. برای اجرای مقدماتی آزمون و بررسی روایی صورتی از جامعه آماری، تعداد ۸۰ نفر و در مرحله اجرای محدود نیز تعداد ۱۰۰ نفر از جامعه به روش در دسترس انتخاب شد. در مرحله اجرای گسترده پرسشنامه و بررسی روایی سازه و برآورد پارامترهای سؤال‌ها، پاسخ‌گویان به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه‌ها از بین مناطق شهر قم به صورت تصادفی چند منطقه و سپس در هر منطقه چند خیابان و محله انتخاب شد. از آنجا که بررسی روایی سازه در این مرحله مستلزم انجام تحلیل عاملی بود و انتخاب نمونه به بزرگی ۵۰۰ نفر برای انجام تحلیل عاملی^۲ «خیلی خوب» است (هومن، ۱۳۹۰، ص ۳۸۰)، بنابراین به منظور

۱. اجتهاد دینی در معنای عام خود، روشی است که برای استخراج و استنباط آموزه‌های دینی از منابع معتبر یعنی قرآن و سنت به کار می‌رود. زمانی که پژوهشگر برای استخراج و استنباط آموزه‌های روان‌شناختی از این روش استفاده کند، این روش را اجتهاد دینی در موضوعات روان‌شناختی می‌گویند (علی‌پور و حسنی، ۱۳۸۹، ص ۶۱).

2. Factor analysis

رسیدن به دست‌کم ۵۰۰ نمونه کامل، تعداد ۶۰۰ پرسشنامه توزیع شد و در نهایت پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص، ۵۰۸ نمونه برای تجزیه و تحلیل آماده شد. افزون بر نمونه‌های انتخاب شده از بین مردم عادی و افرادی که به دلیل اختلافات خانوادگی دادخواست طلاق داده و در حال گذراندن دوره‌های آموزشی قبل از طلاق بودند، تعداد ۳۵ نفر به صورت در دسترس انتخاب شدند. پاسخ‌های این نمونه‌ها به منظور بررسی تفاوت‌های گروهی به‌عنوان یکی از شواهد روایی‌سازه (هومن، ۱۳۹۴، ص ۲۴۵-۲۵۳) پرسشنامه مورد استفاده قرار گرفت.

ابزار پژوهش

برای ساخت پرسشنامه سنجش مرزهای خانواده مراحل زیر انجام شد:

مرحله اول؛ برای دستیابی به «الگوی قرآنی مرزهای خانواده» به‌عنوان زیربنای ساخت پرسشنامه، پس از مطالعه چند باره قرآن کریم، آیات مرتبط با موضوع استخراج شد. سپس تمام آیات دارای کارکرد مرزسازی، براساس معیار مرزهای درونی و بیرونی و مرزهای بین افراد و زیرمنظومه‌های خانواده دسته‌بندی و مقوله‌بندی شد و الگوی ابتدایی شکل گرفت. برای اطمینان از برداشت‌های ابتدایی، آیات منتخب به کمک نرم‌افزار جامع‌التفاسیر نور در تفاسیر معتبر شیعه و اهل سنت بررسی شد؛ درنهایت بیش از ۴۵ تفسیر معتبر به کار رفت که در این میان تفسیر المیزان با ۴۹ مورد، از بالاترین ارجاع برخوردار بود. از آنجا که وصول به مراتب اعلائی تفسیر و تأویلات آیات قرآن کریم منحصر به معصومان علیهم‌السلام و روایات منقول از آنان می‌باشد (فاکر میدی، ۱۳۹۳، ص ۲۳۵)؛ از این رو مراجعه به روایات تفسیری یکی از ضروریات فهم معانی آیات قرآن کریم است. بر همین اساس در این مرحله با افزوده شدن روایات تفسیری به خزانه مستندات، بیش از ۴۰۰ آیه و ۲۰۰ روایت به‌عنوان پشتوانه‌های قرآنی و روایی الگوی اسلامی مرزهای خانواده انتخاب شد که با اصلاحات مرزهای اولیه، الگوی قرآنی مرزهای خانواده با ۶ مرز مرتبه اول، ۱۵ مرز مرتبه دوم و ۱۶۱ مرز مرتبه سوم شکل گرفت. در گام بعد به منظور ارزیابی «روایی محتوای مرزهای قرآنی خانواده» فرمی دربردارنده الگوی مرزها و مستندات قرآنی و روایی آنها به کارشناسان متخصص در حوزه علوم اسلامی و خانواده ارائه شد. برای دستیابی به بالاترین سطح اطمینان نسبت به ارتباط بین مستندات و مرزهای استخراج‌شده، پژوهشگر تا جایی به کارشناسان متعدد مراجعه کرد که در مراجعات بعدی تغییری در الگو حاصل نمی‌شد و در نهایت از دیدگاه‌های ۲۸ کارشناس استفاده شد. در این گام پس از اعمال دیدگاه کارشناسان و تلفیق برخی از مرزها، الگوی نهایی با ۵ مرز مرتبه اول، ۱۵ مرز مرتبه دوم و ۶۴ مرز مرتبه سوم تأیید و مبنای طراحی گویه‌ها قرار گرفت.

جدول کلی مرزهای نهایی مرتبه اول، دوم و سوم خانواده

مرزهای مرتبه اول	مرزهای مرتبه دوم	مرزهای مرتبه سوم
مرزهای عام خانواده	۱. مرزهای ایمانی	۱. همتایی ایمانی
		۲. تقدم پیوند مکتبی بر نسبی و سببی
		۳. تقدم دینداری بر روابط خانوادگی و خویشاوندی
		۴. ممنوعیت و ممانعت از ورود سرزده (بدون اجازه/بدون هماهنگی)
	۲. مرزهای فیزیکی	۵. پرهیز و جلوگیری از سرک کشیدن و نگاه مخفیانه
		۶. جلوگیری از ورود افراد غیرقابل اعتماد به خانه
		۷. ممنوعیت رابطه عاطفی با نامحرم
		۸. عدم برقراری تماس بدنی با نامحرم
	۳. مرزهای تعامل با نامحرم	۹. خلوت نکردن با نامحرم
		۱۰. خودداری از جلب توجه نامحرم
		۱۱. پرهیز از چشم‌چرانی و نگاه خیره به نامحرم
		۱۲. قرار ندادن خود در معرض نگاه آلوده
		۱۳. حفظ حریم فیزیکی با نامحرم
		۱۴. پرهیز از شوخی با نامحرم
		۱۵. پرهیز از بوسیدن دختر بچه - پسر بچه توسط نامحرم از هفت سالگی
		۱۶. خودداری از کلام غیرمنطقی و غیرمستدل
		۱۷. پرهیز از کلام غیرشفاف (سخن گفتن در لفافه، کنایه، دو پهلو)
		۱۸. پرهیز از سخن تخریب‌کننده
		۱۹. با دقت گوش کردن به سخنان طرف مقابل
۲۰. قطع نکردن سخن دیگران		
۲۱. آزادی اظهار نظر در خانواده		
۴. مرزهای روابط کلامی	۲۲. محدود کردن روابط عاطفی - جنسی به همسر	
	۲۳. خارج نشدن از حریم زوجینی حتی در فکر (فکر نکردن به روابط فرازنشویی)	
	۲۴. وارد نکردن دیگران در رابطه جنسی زوجینی حتی در فکر (فکر نکردن به دیگری در هنگام آمیزش)	
	۲۵. پرهیز از روش‌های غیرمتعارف آمیزش جنسی مگر با رضایت همسر	
۵. تعهد خاص زناشویی	۲۶. پابندی به حدود زمانی آمیزش جنسی	
	۲۷. پابندی به حدود مکانی آمیزش جنسی	
	۲۸. پابندی به حدود کیفی آمیزش جنسی	
	۲۹. پرهیز از نسبت ناروای جنسی به همسر	
	۳۰. انعطاف و نفوذپذیری در برابر همسر	
	۳۱. همکاری در انجام وظایف	
	۳۲. پابندی به حدود اخلاقی تعامل با همسر	
۶. مرزهای تعاملات جنسی زوجین	۳۳. مکان خواب اختصاصی زوجین	
	۳۴. زمان خلوت اختصاصی زوجین	
	۳۵. حریم روانی اختصاصی زوجینی	
	۳۶. پوشیده نگه‌داشتن اسرار و اختلافات خانوادگی و زوجینی	
۷. مرزهای تعاملات غیرجنسی زوجین	۳۷. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
	۳۸. پنهانی بودن آمیزش جنسی همسران	
	۳۹. حفظ حریم روانی - جنسی همسر (خودداری از ذکر زیبایی‌های نامحرم نزد همسر و همسر نزد نامحرم)	
	۴۰. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
۸. فضای روانی - فیزیکی اختصاصی	۴۱. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
	۴۲. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
	۴۳. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
۹. رازداری خانوادگی - زناشویی	۴۴. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
	۴۵. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	
	۴۶. فاش نکردن جزئیات روابط جنسی	

۴۰. اعمال مدیریت و سرپرستی توسط مرد	۱۰. حدود انتظارات دو سویه		
۴۱. پذیرش اقتدار و مدیریت مرد توسط زن			
۴۲. پابندی مرد به حدود کیفی مدیریت خانواده			
۴۳. پابندی زوجین به حدود اقتصادی			
۴۴. حریم مشترک معنویت و دینداری (همیاری در امور دینی و معنوی، امر به معروف و نهی از منکر)			
۴۵. محافظت از آبرو و اموال همدیگر	۱۱. مرزهای مشترک والد-فرزند	مرزهای درونی والدینی	
۴۶. ممنوعیت ورود فرزندان و والدین به فضای روانی-فیزیکی یکدیگر			
۴۷. پرهیز والدین و فرزندان از نگاه به اندام‌های جنسی یکدیگر			
۴۸. پابندی والدین و فرزندان به حدود پوشش نزد یکدیگر			
۴۹. ممنوعیت ایذای متقابل			
۵۰. پرهیز والدین و فرزندان از خودرایی در امور مشترک	۱۲. مرزهای والدگری		
۵۱. ممنوعیت سلب مسئولیت والدین نسبت به فرزندان یا انجام وظایف والدگری			
۵۲. پرهیز از افراط و تفریط در محبت به فرزندان یا اعتدال در محبت			
۵۳. فرقی نگذاشتن بین فرزندان (عدالت در تعامل)			
۵۴. پابندی به حدود اخلاقی تعامل با والدین	مرزهای فرزندی	۱۳. مرزهای تعاملات برادران و خواهران	مرزهای درونی برادران-خواهران
۵۵. ممنوعیت قطع ارتباط برادران و خواهران			
۵۶. پابندی به حدود تعاملات بین فردی (نگاه، گفتار و رفتار عقیفانه)			
۵۷. پابندی به حدود فیزیکی یکدیگر (مجزا بودن بستر فرزندان از شش سالگی، استیذان برای ورود به حریم دیگری)			
۵۸. حفظ حریم روانی (ممنوعیت تجسس)			
۵۹. ضرورت حمایت مالی و عاطفی برادران و خواهران نسبت به یکدیگر	۱۴. مرزهای تعاملات با خانواده‌های اصلی و خویشاوندان	مرزهای بیرونی خویشاوندان	
۶۰. ممنوعیت گسستگی و تنیدگی دو خانواده هسته‌ای و گسترده (ضرورت ارتباط متعادل با خانواده اصلی و خویشاوندان)			
۶۱. ممنوعیت دخالت ناروای خانواده‌های اصلی و اطرافیان در زندگی زوجین			
۶۲. وارد نکردن والدین در زندگی زوجینی (نفوذناپذیری زوجین در برابر خانواده اصلی و خویشاوندان)			
۶۳. رعایت اعتدال و اولویت‌ها در رسیدگی به خانواده‌های اصلی و خویشاوندان			
۶۴. نظارت غیرمستقیم والدین بر زندگی خانوادگی فرزندان و سرکشی به آنان پس از ازدواج			

مرحله دوم: گام بعدی پژوهش، پس از تأیید روایی محتوای الگوی قرآنی مرزهای خانواده از سوی کارشناسان «ساخت گویه‌ها» برای سنجش مرزهای خانواده بود. در این مرحله براساس اطلاعات به دست آمده از آیات قرآن کریم و روایات تفسیری، متناسب با گستردگی هریک از مرزها در مبانی نظری تحقیق، برای سنجش ۶۴ مرز مرتبه سوم تعدادی گویه ساخته شد که در نهایت پرسشنامه‌ای با ۱۹۸ گویه‌ای تهیه گردید.

برای بررسی روایی محتوایی گویه‌ها، روایی صوری، پایایی و روایی سازه، چهار مرحله دیگر نیز انجام گردید که اقدامات صورت گرفته به تفصیل در بخش یافته‌ها ارائه خواهد شد. پس از تحلیل نتایج این مراحل، پرسش‌نامه‌ای با ۱۶۴ گویه مورد تأیید نهایی قرار گرفت (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۹).

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در چند بخش روایی محتوایی گویه‌ها، روایی صوری، پایایی، روایی سازه، تحلیل عاملی، تأیید روایی سازه، شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه و تفسیر نمرات ارائه می‌شود.

الف) روایی محتوایی گویه‌ها

به منظور بررسی روایی محتوایی گویه‌ها، پس از تهیه ۱۹۸ گویه برای سنجش ۶۴ مرز خانواده، فرم روایی محتوی شامل مرزهای مرتبه اول، دوم و گویه‌ها و گزینه‌هایی برای بررسی نسبت روایی محتوا (CVI) و شاخص روایی محتوا (CVR) در اختیار ۲۸ نفر از کارشناسان و اساتید حوزه و دانشگاه قرار گرفت. حداقل مقدار CVI و CVR به ترتیب ۰/۸ و ۰/۶ به دست آمد که نشان‌دهنده مناسب بودن همه گویه‌ها بود. پس از اعمال دیدگاه‌های اصلاحی کارشناسان، پرسشنامه ۱۹۸ گویه چهار گزینه‌ای برای اجرای محدود و سنجش روایی صوری آماده شد.

ب) روایی صوری پرسشنامه

برای بررسی روایی صوری، ۸۰ نفر از جامعه آماری (انتخاب به صورت در دسترس) به پرسشنامه ۱۹۸ گویه‌ای پاسخ دادند. همه پاسخ‌گویان، افزون بر تکمیل پرسشنامه درباره «برداشت خود از گویه»، «مفهوم و نامفهوم بودن برخی گویه‌ها»، «حساسیت‌زا بودن برخی گویه‌ها»، «تناسب نداشتن برخی سؤال‌ها با برخی پاسخ‌گویان»، «عدم تناسب برخی گزینه‌ها و سؤال‌ها»، «متناسب نبودن برخی سؤال‌ها با فضای عمومی جامعه» و مواردی دیگر اظهار نظر کردند. پس از جمع‌بندی دیدگاه پاسخ‌گویان و اعمال اصلاحات نهایی، تعداد ۱۸۳ گویه باقی ماند و گزینه‌های پاسخ برای برخی از گویه‌ها تغییر یافت. براساس نوع پاسخ‌گویان و برای تطابق بیشتر گویه‌ها با گزینه‌ها، پرسشنامه از نظر نوع گزینه‌ها به چهار بخش تقسیم شد: تعداد ۱۱۹ گویه با لیکرت ۴ درجه‌ای از «اصلاً-بسیار کم» تا «بسیار زیاد-همیشه»؛ تعداد ۱۸ گویه با لیکرت چهار درجه‌ای از «خیلی مخالفم» تا «خیلی موافقم»؛ تعداد ۲۹ گویه با لیکرت چهار درجه‌ای از «اصلاً-بسیار کم» تا «بسیار زیاد-همیشه» مخصوص پاسخ‌گویانی که دارای فرزند هستند و تعداد ۱۷ گویه با لیکرت پنج درجه‌ای از «اصلاً-بسیار کم» تا «بسیار زیاد-همیشه» و گزینه «هیچ‌کدام» مخصوص پاسخ‌گویانی که سؤال شامل آنان نمی‌شود (مثلاً یک فرزند دارند یا فرزندان آنان کوچک هستند و یا در سن ازدواج قرار ندارند).

ج) پایایی پرسشنامه

به منظور سنجش پایایی، پرسشنامه در نمونه‌ای ۱۰۰ نفری اجرا و نتایج تجزیه و تحلیل شد. پایایی کل پرسشنامه و مرزهای مرتبه اول با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه و نتایج در جدول زیر ارائه شده است.

جدول پایایی پرسش‌نامه و مرزهای مرتبه اول

نام مرز	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
مرزهای عام	۴۲	۰/۸۸۴
زوجینی	۶۶	۰/۹۲
والدینی	۳۷	۰/۹۲۵
برادران-خواهران	۱۱	۰/۷۸۶
بیرونی	۱۴	۰/۷۶۱
کل پرسشنامه	۱۷۰	۰/۹۷۵

پس از انجام اصلاحات، پرسشنامه ۱۷۰ سؤالی برای اجرای گسترده و ارزیابی روایی‌سازه آماده شد.

د) روایی‌سازه پرسشنامه

به منظور بررسی روایی‌سازه و برآورد پارامترهای گویه‌ها؛ پرسش‌نامه ۱۷۰ گویه‌ای بر روی نمونه‌ای ۵۰۸ نفری از جامعه آماری اجرا شد. بدین منظور ۶۰۰ پرسشنامه در میان نمونه آماری توزیع و پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها به دلیل عدم برگشت برخی از آنها و حذف پرسشنامه‌های ناقص، ۵۰۸ پرسش‌نامه تحلیل شد. در این مرحله ۶ سؤال که دارای برازش کمتری با مرزها بود، حذف و پرسش‌نامه ۱۶۴ گویه‌ای برای انجام تحلیل عاملی و مقایسه دو گروه خانواده‌های عادی و دارای تعارضات خانوادگی آماده شد.

ه) تحلیل عاملی پرسشنامه

در این بخش به منظور بررسی روایی‌سازه از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد.^۱ نتایج تحلیل عاملی در شش بخش کلی که در بخش اول تا پنجم به ترتیب تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و مرتبه دوم سؤال‌های مرز عام، زوجینی، والدینی، برادران-خواهران و بیرونی و در بخش ششم تحلیل عاملی مربوط به کل پرسشنامه ارائه شده است.

۱. انتخاب روش تحلیل عاملی به نوع پژوهش و هدف تحلیل داده‌ها بستگی دارد. زمانی که شواهد کافی برای تعداد عامل‌ها وجود نداشته باشد، از تحلیل عامل اکتشافی استفاده می‌شود؛ اما زمانی که تحقیق از یک پشتوانه نظری قوی برخوردار باشد، تحلیل عامل تأییدی مطلوب‌تر است. تحلیل عاملی تأییدی مشخص می‌کند آیا داده‌ها با عوامل معین در فرضیه (یا مبانی نظری) هماهنگی دارد یا خیر (ر.ک: هومن، ۱۳۹۰، ص ۴۱۹-۴۲۱).

شاخص‌های برازش تحلیل عاملی تأییدی مرزهای خانواده

عنوان مرزها	مرتبۀ مرز	شاخص‌های برازش تحلیل عاملی
مرزهای عام	مرتبۀ اول	$\frac{\chi^2}{df} = 2/90$ و $RMSEA = 07/0$ ، $.90/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/90$ ، $.NNFI = 0/90$ ، $.NFI = 0/87$
مرزهای عام	مرتبۀ دوم	$\frac{\chi^2}{df} = 2/90$ و $RMSEA = 07/0$ ، $.91/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/91$ ، $.NNFI = 0/90$ ، $.NFI = 0/87$
مرزهای زوجینی	مرتبۀ اول	$\frac{\chi^2}{df} = 0/73$ و $RMSEA = 00/0$ ، $.99/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/99$ ، $.NNFI = 0/99$ ، $.NFI = 0/91$
مرزهای زوجینی	مرتبۀ دوم	$\frac{\chi^2}{df} = 0/73$ و $RMSEA = 00/0$ ، $.99/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/99$ ، $.NNFI = 0/99$ ، $.NFI = 0/91$
مرزهای والدینی	مرتبۀ اول	$\frac{\chi^2}{df} = 3/0$ و $RMSEA = 06/0$ ، $.95/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/95$ ، $.NNFI = 0/94$ ، $.NFI = 0/92$
مرزهای والدینی	مرتبۀ دوم	$\frac{\chi^2}{df} = 3/0$ و $RMSEA = 06/0$ ، $.95/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/95$ ، $.NNFI = 0/94$ ، $.NFI = 0/92$
مرزهای خواهران-برادران	مرتبۀ اول	$\frac{\chi^2}{df} = 2/7$ و $RMSEA = 05/0$ ، $.97/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/97$ ، $.NNFI = 0/99$ ، $.NFI = 0/95$
مرزهای بیرونی	مرتبۀ اول	$\frac{\chi^2}{df} = 2/8$ و $RMSEA = 06/0$ ، $.95/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/95$ ، $.NNFI = 0/94$ ، $.NFI = 0/92$
کل مرزهای خانواده		$\frac{\chi^2}{df} = 0/86$ و $RMSEA = 00/0$ ، $.99/0 = CFI$ ، $.IFI = 0/99$ ، $.NNFI = 0/99$ ، $.NFI = 0/93$

کلیه شاخص‌ها نشان‌دهنده برازش مناسب مدل تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه مرزهای خانواده است. نتایج تحلیل عاملی، تأییدکننده روایی‌سازه کل پرسش‌نامه و مرزهای عام، زوجینی، والدینی، برادران-خواهران و بیرونی است. درنهایت پس از انجام محاسبات آماری روایی و پایایی و حذف برخی گویه‌ها و مرزها؛ پنج مرز مرتبۀ اول و پانزده مرز مرتبۀ دوم به شرح زیر تأیید شد:

مرزهای عام خانواده دارای چهار مرز مرتبۀ دوم؛ مرزهای درونی زوجینی دارای شش مرز مرتبۀ دوم؛ مرزهای درونی والدینی دارای سه مرز مرتبۀ دوم؛ مرزهای درونی برادران-خواهران دارای یک مرز مرتبۀ دوم و مرزهای بیرونی خوشاوندی دارای یک مرز مرتبۀ دوم.

و) بررسی تفاوت‌های گروهی به‌عنوان شاهدی بر روایی‌سازه

به‌عنوان شاهدی بر روایی‌سازه، میانگین نمره دو گروه از پاسخ‌گویان با هم مقایسه شد؛ گروه اول به صورت قطعی دچار اختلالات خانوادگی بودند و گروه دوم از بین خانواده‌های عادی انتخاب

شدند. نتیجه مقایسه میانگین نمره مرزهای خانواده در دو گروه مذکور در جدول زیر ارائه شده است.^۱

جدول آزمون مقایسه میانگین مرزهای خانواده در گروه پاسخ‌گویان عادی و دارای اختلال خانوادگی

مرز	گروه	میانگین	انحراف معیار	t	P
عام	دارای اختلال خانوادگی	۱۰۴/۲	۱۶/۸۶	۱۲/۸	۰/۰۰۰
	عادی	۱۴۱/۵	۵/۲۶		
زوجینی	دارای اختلال خانوادگی	۱۶۹/۰	۲۰/۵۲	۲۱/۹	۰/۰۰۰
	عادی	۲۴۶/۹	۶/۴۳		
والدینی	دارای اختلال خانوادگی	۹۲/۶	۱۴/۹۴	۱۲/۸	۰/۰۰۰
	عادی	۱۲۵/۸	۴/۷۵		
برادران-خواهران	دارای اختلال خانوادگی	۳۱/۱	۴/۶۹	۹/۵	۰/۰۰۰
	عادی	۳۹/۹	۲/۹۵		
بیرونی	دارای اختلال خانوادگی	۳۴/۱	۴/۷۷	۱۵/۹	۰/۰۰۰
	عادی	۵۰/۰	۳/۵۸		
نمره کل مرزها	دارای اختلال خانوادگی	۴۳۱/۰	۵۲/۸۹	۱۹/۳	۰/۰۰۰
	عادی	۶۰۴/۱	۱۲/۵۹		

آزمون مقایسه میانگین نمره مرزها نشان می‌دهد به صورت معناداری میانگین نمره مرز در گروه پاسخ‌گویان دارای اختلال خانواده کمتر از میانگین نمره در خانواده‌های عادی است؛ به عبارت دیگر پرسشنامه به خوبی توانست بین دو گروه خانواده‌های عادی و دارای اختلال خانوادگی تفکیک قائل شود.

ز) شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه

شیوه نمره‌گذاری گویه‌های این پرسشنامه به سه صورت لیکرت چهار درجه‌ای است؛ بدین صورت که به «اصلاً-بسیار کم» نمره ۱، «کم» نمره ۲، «زیاد» نمره ۳ و «بسیار زیاد-همیشه» نمره ۴ و همچنین به «کاملاً مخالفم» نمره ۱، «مخالفم» نمره ۲، «موافقم» نمره ۳ و تا «کاملاً موافقم» نمره ۴ اختصاص می‌یابد. گزینه «هیچ‌کدام» مانند سؤال‌های بی‌پاسخ نمره‌گذاری می‌شود؛ بنابراین حداکثر نمره آزمودنی در این پرسشنامه ۶۵۶ و کمترین نمره ۱۶۴ است. سؤال‌های

۱. از آنجا که تعداد نمونه‌ها در هر دو گروه بیشتر از ۳۰ است، با استناد به قضیه حد مرکزی، بررسی نرمال بودن توزیع متغیر تحقیق لازم نیست. در مواردی که عدم تساوی واریانس متغیر در دو گروه با عدم تساوی تعداد نمونه‌ها همراه باشد، نرم‌افزار spss با تصحیح آماره آزمون و استفاده از درجه آزادی ولس و ساتر تویت آزمون t را انجام می‌دهد (سرمد، ۱۳۸۴، ص ۴۳).

۶۸-۶۵-۶۴-۶۳-۵۶-۵۴-۵۳-۴۹-۴۷-۴۶-۴۲-۴۰-۳۳-۳۱-۲۹-۲۷-۲۶-۲۵-۲۴-۱۹-
 ۱۰۳-۱۰۲-۱۰۰-۹۸-۹۵-۹۴-۹۳-۹۱-۹۰-۸۹-۸۵-۸۴-۸۳-۸۰-۷۹-۷۳-۷۲-۷۰-۶۹-
 ۱۳۳-۱۳۰-۱۲۷-۱۲۴-۱۲۲-۱۲۱-۱۲۰-۱۱۷-۱۱۵-۱۱۴-۱۱۳-۱۱۲-۱۱۱-۱۱۰-۱۰۸-۱۰۴-
 ۱۳۴-۱۳۷-۱۴۲-۱۴۴-۱۴۶-۱۵۳-۱۵۸-۱۵۹-۱۶۰-۱۶۳-۱۶۴ به صورت معکوس
 نمره‌گذاری می‌شوند.

ح) تفسیر نمرات پرسشنامه

پرسشنامه نهایی مشتمل بر چندین مرز است که هر کدام از آنها یکی از حوزه‌های روابط اعضا و زیرمنظومه‌های خانواده با هم یا با بیرون از منظومه خانواده را می‌سنجد. هر مرز شامل گویه‌هایی است که هر گویه کیفیت بخشی از ارتباط اعضا یا زیرمنظومه‌ها با سایر اعضا و زیرمنظومه‌های خانواده را شناسایی می‌کند. تفسیر نمرات پاسخ‌گویان در هر یک از مرزهای پنج‌گانه براساس مبانی نظری پژوهش بدین شرح است:

۱. مرزهای عام خانواده ۳۹ گویه (گویه‌های ۲-۴-۷-۹-۱۳-۱۴-۱۶-۱۹-۲۱-۲۴-۲۶-۲۷-۳۱-۳۳-۳۸-۳۹-۴۲-۴۶-۴۹-۵۲-۵۴-۵۶-۶۰-۶۳-۶۴-۶۹-۸۱-۸۷-۹۰-۹۲-۹۴-۹۷-۱۰۳-۱۰۵-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۵-۱۱۹-۱۲۲): این مرز مربوط به قوانینی است که از نظر شمول و تأثیرگذاری تمام تعاملات درونی و بیرونی خانواده را دربرمی‌گیرد و ناظر به همسانی اعتقادات اعضای خانواده، حفظ حریم فیزیکی خانواده، قوانین تعامل اعضای خانواده با نامحرم و مرزهای روابط کلامی خانواده می‌باشد. سؤال‌های یاد شده کیفیت و کمیت موارد مذکور در خانواده را می‌سنجد. نمره بالا در این پرسش‌ها، نشان‌دهنده بهنجاری مرزهای عام خانواده و مطابقت آنها با معیارهای دینی و نگرش‌ها و کنش‌های مطلوب اعضای خانواده در این حیطة است.
۲. مرزهای درونی زوجینی ۶۶ گویه (گویه‌های ۱-۵-۶-۸-۱۵-۱۷-۲۰-۲۲-۲۳-۲۸-۲۹-۳۰-۳۲-۳۴-۳۵-۳۷-۴۰-۴۱-۴۳-۴۴-۴۵-۴۸-۵۰-۵۱-۵۳-۵۵-۵۷-۵۸-۵۹-۶۱-۶۲-۶۵-۶۶-۶۸-۷۰-۷۱-۷۲-۷۴-۷۵-۷۶-۷۷-۷۸-۸۰-۸۲-۸۳-۸۴-۸۵-۸۶-۸۷-۹۱-۹۳-۹۵-۹۸-۹۹-۱۰۲-۱۰۴-۱۰۷-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۴-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸-۱۲۱-۱۳۴): این مرز مربوط به قوانین قرآنی ناظر به تعاملات زوجین است که یا قطعی و الزام‌آورند و قابل توافق و تغییر توسط زوجین نیستند و یا انعطاف‌پذیرند و زوجین می‌توانند در مورد کمیت و کیفیت عملیاتی‌سازی آنها توافق کنند. سؤال‌های یاد شده نگرش و کنش زوجین نسبت به یکدیگر را می‌سنجد. نمره بالا در این پرسش‌ها، نشان‌دهنده مطابقت تعاملات آنان با معیارهای

دینی، نگرش مثبت زوجین نسبت به یکدیگر و پایبندی آنان به قوانین اخلاقی و حقوقی زیرمنظومه زوجینی است و از بهنجار بودن مرزهای زوجینی حکایت می‌کند.

۳. مرزهای درونی والدینی ۳۴ گویه (گویه‌های ۱۸-۴۷-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹-۱۴۰-۱۴۱-۱۴۲-۱۴۳-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۶-۱۴۷-۱۴۸-۱۴۹-۱۵۱-۱۵۶-۱۵۸-۱۶۰-۱۶۲-۱۶۴): این مرز به قوانین الزامی انعطاف‌ناپذیر و غیرالزامی انعطاف‌پذیر یا همان بایسته‌ها و شایسته‌های قرآنی ناظر به تعاملات والدین و فرزندان مربوط است. سؤال‌های یاد شده نگرش و کنش والدین و فرزندان نسبت به یکدیگر را می‌سنجد. نمره بالا در این پرسش‌ها، نشان‌دهنده مطابقت تعاملات والدین و فرزندان با معیارهای دینی، نگرش مثبت والدین و فرزندان نسبت به یکدیگر و پایبندی آنان به قوانین اخلاقی و حقوق و تکالیف متقابل است و از بهنجار بودن مرزهای والدینی حکایت می‌کند.

۴. مرزهای درونی برادران-خواهران ۱۱ گویه (گویه‌های ۳-۷۹-۱۵۰-۱۵۲-۱۵۳-۱۵۴-۱۵۵-۱۵۷-۱۵۹-۱۶۱-۱۶۳): این مرز به قوانین قرآنی ناظر به تعاملات زیرمنظومه برادران و خواهران و حقوق و تکالیف متقابل آنان مربوط است که برخی الزامی انعطاف‌ناپذیر و تعدادی دیگر غیرالزامی انعطاف‌پذیر هستند. سؤال‌های یاد شده نگرش و کنش برادران و خواهران نسبت به یکدیگر را می‌سنجد. نمره بالا در این پرسش‌ها، نشان‌دهنده مطابقت تعاملات دوسویه برادران و خواهران با معیارهای دینی، نگرش مثبت آنان نسبت به یکدیگر و پایبندی به آداب، حقوق و تکالیف طرفینی و بهنجار بودن مرزهای زیرمنظومه برادران-خواهران است.

۵. مرزهای بیرونی خانواده ۱۴ گویه (گویه‌های ۱۰-۱۱-۱۲-۲۵-۳۶-۶۷-۷۳-۸۹-۹۶-۱۰۰-۱۰۱-۱۰۶-۱۱۳-۱۲۰): این مرز به قوانین عام اخلاقی و رفتاری تعامل با خانواده‌های اصلی و خویشاوندان مربوط است. سؤال‌های مذکور نگرش و کنش اعضای خانواده درباره کیفیت و کمیت تعامل با خانواده‌های اصلی و خویشاوندان را می‌سنجد. نمره بالا در این پرسش‌ها، نشان‌دهنده مطابقت تعاملات بیرونی خانواده با معیارهای دینی و پایبندی آنان به قوانین تعامل با خانواده‌های اصلی و خویشاوندان و بهنجار بودن مرزهای بیرونی است.

بحث و نتیجه گیری

در مورد مرزهای خانواده، بیشتر پژوهش‌های خارجی در بستر رویکرد ساخت‌نگر انجام شده است که مبتنی بر مبانی غیراسلامی می‌باشد. در ایران نیز تحقیقاتی وجود دارد که بر پایه مبانی نظری و یافته‌های رویکرد ساخت‌نگر انجام و یا به مقایسه آن با رویکرد اسلامی بسنده شده است. با اذعان

به خدمات رویکرد ساخت‌نگر در توجه دادن همگان به اهمیت مرزهای خانواده و با ملاحظه پژوهش‌ها می‌توان گفت تاکنون تبیین جامع مرزهای خانواده و ساخت پرسشنامه آن براساس قرآن کریم انجام نشده است. پژوهش حاضر با پذیرش این فرض اولیه که مرزهای خانواده در قرآن کریم به صورت جامع بیان شده است، بر پایه جستجو در آیات و روایات که استخراج ۴۰۰ آیه و ۲۰۰ روایت تفسیری مرتبط با مرزهای خانواده را در پی داشت، تلاش کرد از رهگذر تجزیه و تحلیل این آیات و روایات به چارچوبی نظری برای تبیین مرزهای خانواده در قرآن دست یابد تا بتواند براساس آن، پرسشنامه سنجش آن مرزها را تهیه کند. در نهایت به نتایج مطلوبی دست یافت که بدین شرح ارائه می‌شود:

۱. رویکرد ساخت‌نگر براساس الگوهای رفتاری، قوانین و انتظارات متقابل، برای خانواده دو قالب کلی مرزهای «درونی و بیرونی» با دو کیفیت «بهنجار و نابهنجار» فرض کرد. مرزهای درونی ناظر به روابط «کلامی و غیرکلامی» اعضا و زیرمنظومه‌های سه‌گانه «زوجینی»، «والدینی» و «همشیرها» است. مرزهای بیرونی نیز تعاملات خانواده با بیرون از خود را سامان می‌دهد. این رویکرد مرزهای منعطف «بین‌الاشخاصی، والدینی، همشیرها و بیرونی» و مرزهای نامنعطف «زوجینی» را کارآمد و بهنجار داشته و در سوی دیگر، خانواده‌هایی با مرزهای نابهنجار را قرار داده است. هدف متوسط این رویکرد؛ «تضمین استقلال اعضا، خانواده و زیرمنظومه‌های آن؛ تعیین اعضای زیرمنظومه‌ها و نقش‌های آنان، مشخص کردن انتظارات متقابل، فراهم کردن امکان دسترسی بین اعضا و زیرمنظومه‌ها و تقویت روابط، ایجاد سیستم سلسله‌مراتبی توافقی، مدیریت ورود و خروج‌های خانواده» و مانند آن اعلام‌شده و «تقویت عملکرد و کارآمدی خانواده و اعضای آن» هدف نهایی است. راهکار درمان؛ «مرزسازی و بهنجارسازی مرزهای موجود براساس توافق اعضا و یا تشخیص درمانگر» است.

۲. براساس برداشت از قرآن کریم و تفاسیر معتبر شیعه و اهل سنت، الگوی قرآنی مرزهای خانواده با ۶۴ مرز مرتبه سوم، پانزده مرز مرتبه دوم و پنج مرز مرتبه اول مورد تأیید کارشناسان و مبنای طراحی گویه‌ها قرار گرفت.

۳. به منظور بررسی روایی محتوایی گویه‌ها و برآورد میزان CVI و CVR، پرسشنامه در اختیار ۲۸ نفر از کارشناسان و اساتید حوزه و دانشگاه قرار گرفت. شاخص روایی محتوایی و ضریب نسبی روایی محتوایی برای بررسی نظر کارشناسان در مورد ارتباط بین گویه‌ها با مرزها و ضرورت طرح گویه‌ها برای سنجش مرزها نشان‌دهنده مناسب بودن همه گویه‌ها است.

۴. برای بررسی روایی صوری، پرسشنامه ۱۹۸ گویه‌ای بر روی نمونه‌ای ۸۰ نفری از جامعه آماری اجرا شد. پس از گردآوری و جمع‌بندی دیدگاه پاسخ‌گویان در مورد گویه‌ها و اعمال

اصلاحات نهایی، تعداد ۱۸۳ گویه باقی ماند و گزینه‌های مقابل گویه‌ها نیز تغییر پیدا کرد و پرسشنامه ۱۸۳ گویه‌ای با سه نوع سؤال چهار و پنج گزینه‌ای آماده اجرای محدود شد.

۵. به منظور سنجش پایایی، پرسشنامه ۱۸۳ سؤالی در نمونه‌ای ۱۰۰ نفری اجرا و نتایج تجزیه و تحلیل شد و ۱۷۰ گویه باقی ماند. پایایی کل پرسشنامه و مرزهای مرتبه اول با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه شد. نتایج نشان داد که پایایی کل پرسشنامه ۰/۹۷۵ و برای مرزهای عام ۰/۸۸۴، برای مرزهای زوجینی ۰/۹۲، برای مرزهای والدینی ۰/۹۲۵، برای مرزهای برادران-خواهران ۰/۷۸۹ و برای مرزهای بیرونی ۰/۷۶۱ است.

۶. برای محاسبه روایی‌سازه از روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. نتایج حاصل از تحلیل عاملی تأییدی گویای تأیید پنج عامل (مرز) زیربنایی و ۱۶۴ گویه برای سنجش آنها است؛ این عوامل با حروف اختصاری عبارتند از:

- مرزهای عام خانواده^۱ GFB دارای چهار مرتبه دوم؛
- مرزهای درونی زوجینی^۲ ISPB دارای شش مرتبه دوم؛
- مرزهای درونی والدینی^۳ IPCB دارای سه مرتبه دوم؛
- مرزهای درونی برادران-خواهران^۴ ISIB دارای یک مرتبه دوم؛
- مرزهای بیرونی خویشاوندی^۵ EFB دارای یک مرتبه دوم.

بر اساس یافته‌های قرآنی و روان‌شناختی، کارکردهای مرز در خانواده عبارتند از: تمایز سیستم زیرمنظومه‌ها، تعیین قوانین حاکم بر تعاملات، ایجاد ساختار سلسله‌مراتبی، تعیین گستره مسئولیت‌های فردی و انتظارات متقابل، ایجاد فضای اختصاصی روانی و فیزیکی برای افراد و بازداشتن دیگران از ورود به آن حریم‌ها. بر این اساس مرزهای عام خانواده قوانینی است که تعاملات درونی و بیرونی خانواده، اعضا و زیرمنظومه‌های آن را در مسیر دستیابی به آن اهداف قرار می‌دهد. مرزهای عام خانواده به صورت‌های مختلف کارکردهای خود را در کلیت خانواده ایفا می‌کند: الف) موجب حاکمیت شناخت‌ها و عقایدی می‌شود که بر تمام خانواده اثرگذار است. عقایدی که نبودن آنها کلیت خانواده از نظر کارکردهای مرزی با اختلال روبه‌رو خواهد بود. تشابه ایمانی زوجین موجب حاکمیت آموزه‌های دینی بر تمام رفتارهای فردی و روابط طرفینی خواهد شد

1. Generic Family Boundaries
2. Internal Spousal Boundaries
3. internal Parent- child Boundaries
4. Internal Sibling Boundaries
5. External Familial Boundaries

و رفتارهای فردی و تعاملات بین فردی را جهت‌دهی می‌کند. خانواده‌ای که ارزش‌های مکتبی و پایبندی‌های دینی را بر پیوندهای خانوادگی مقدم می‌داند، کمیت و کیفیت تعامل درونی و بیرونی آن در مسیر آموزه‌های مکتبی قوام می‌یابد و رفتار اعضای آن دارای چارچوب‌های دینی خواهد بود؛ (ب) حدود فیزیکی و روانی خانه و خانواده را برای اعضا و دیگران مشخص می‌کند و ارتباط‌ها را سامان می‌دهد. این حدود فیزیکی، خانواده را از سایر سیستم‌های بیرونی مجزا و تعاملات اعضا با بیرون و تعاملات دیگران با این خانواده را نظام‌مند خواهد کرد، موجب ایجاد حریم خصوصی برای خانواده و اعضای آن می‌شود و کیفیت و کمیت ورود به حریم‌های خصوصی را روشن می‌کند؛ (ج) روابط با نامحرم را قانون‌مند خواهد کرد و همه به خوبی می‌دانند که چگونه و چه میزان با نامحرم تعامل داشته باشند و می‌دانند عبور از چه خطوطی ممنوع و از چه خطوطی باید با احتیاط صورت گیرد؛ (د) مرزهای عام موجب قانون‌مندی تعاملات کلامی اعضای خانواده و جهت‌دهی گفتگوها خواهد شد و ساختار و محتوای گفتگوها را معین می‌کند. همچنین با تأثیر بر تمام کنش و واکنش‌های درونی و بیرونی خانواده آن را در مسیر اهداف عالی الهی انتظام می‌بخشد.

قرآن کریم به تعاملات درونی خانواده توجه ویژه‌ای دارد و کیفیت و کمیت ارتباط‌های درون خانوادگی را بیان کرده است. قوانینی که چارچوب نقش‌ها، مسئولیت‌ها و حریم‌های خصوصی را معین می‌کند. مرزهای درونی به صورت‌های مختلف خانواده را سامان و انتظام می‌بخشد؛ (الف) با ایجاد چند زیرمنظومه در خانواده و تعیین میزان و چگونگی تعاملات اعضا و مراتب قدرتمندی موجب نظام‌مندی خانواده می‌گردد؛ (ب) با برجسته‌سازی زیرمنظومه همسران به عنوان رکن سلامت و تکامل خانواده اجرای ویژه نقش‌های آن را تسهیل می‌کند. این زیرمنظومه در اندیشه قرآنی جایگاه ویژه‌ای دارد؛ از این رو حجم بالایی از آموزه‌های قرآنی خانواده به این زیرمنظومه ارتباط دارد. قرآن از راه نظام‌مندی تعاملات عاطفی-جنسی همسران در چارچوب‌های دینی به دنبال ایجاد فضای آرام و صمیمی ارضای نیازهای روانی-جنسی و تکامل زوجین و زمینه‌سازی برای ایفای مطلوب نقش والدینی است. در واقع مرزهای قرآنی زوجینی رفتارها و روابط همسران را در جهت دستیابی به اهداف ازدواج و خانواده سامان می‌بخشد؛ قرآن با تعیین ابتدا و انتهای انتظارات اعضا از یکدیگر و کنترل مرزهای اطلاعاتی خانواده زمینه‌های آرامش فردی را فراهم آورده است، در درون خانواده برای هر فرد و زیرمنظومه حریمی معین و دیگران را به حفظ آن ملزم کرده است، گستره انتظارات متقابل والدین و فرزندان و برادران-خواهران از یکدیگر را مشخص کرده تا بدانند در تعامل با یکدیگر تا چه حدی می‌توانند پیش بروند. مرزهای بیرونی خانواده نیز با

پیشگیری از گسستگی و تنیدگی افراطی خانواده‌های هسته‌ای و گسترده، زمینه کارآمدی خانواده و پیوندهای متعادل خویشاوندی را برای ارضای نیازهای اجتماعی فراهم می‌آورد.

بنابر تعریفی که از مرز و کارکردهای متعدد آن ارائه و پس از بررسی میزان روایی و پایایی سؤال‌هایی که برای سنجش مرزهای پنج‌گانه طراحی شد، مشخص گردید که ۱۶۴ سؤال که برای سنجش مراتب متعدد مرزهای ساخته شده است، به صورت مناسبی قادر به سنجش مرزهای خانواده است. بنابراین پرسشنامه توان سنجش تمام مرزهای مستخرج از آیات و روایات را دارد و براساس نتایج آن می‌تواند تشخیص داد که خانواده از نظر مرزهای عام، درونی و بیرونی چه مقدار با آموزه‌های قرآنی قرابت دارد.

نتایج تحلیل عاملی نشان داد پرسشنامه سنجش مرزهای خانواده، از روایی سازه برخوردار است؛ بنابراین، می‌توان ویژگی‌های خانواده با مرزهای بهنجار را از دیدگاه قرآن معرفی کرد و برای آن پرسشنامه‌ای ارائه کرد که شرایط علمی یک ابزار سنجش روان‌شناختی را دارا باشد و بهنجاری مرزهای خانواده را بسنجد.

هرچند مرزهای تدوین شده براساس قرآن در برخی ابعاد با سایر پژوهش‌ها و نظریه‌های خانواده متفاوت است، اما به‌طورکلی می‌توان گفت در برخی معیارها و ویژگی‌ها با تحقیقات ساختاری مینوچین (۱۹۷۴) در مرزهای روشن و منعطف و ایجاد تغییر متناسب با فرایند تحول و گذار خانواده، با پرویزی و همکاران ۱۳۸۹ در باورهای مذهبی، ارتباط صمیمی بین والدین و فرزندان مشترک است.

۷. بررسی روایی سازه با استفاده از بررسی تفاوت‌های گروهی نیز انجام شد. نتایج آزمون t نشان داد میانگین نمره کل پرسشنامه و همه مرزها در پاسخ‌گویان عادی و دارای اختلال خانوادگی، با هم تفاوت معناداری دارد. وجود این اختلاف معنادار تأییدکننده روایی سازه پرسشنامه است.

۸. نتایج پژوهش همراستا با مبانی نظری نشان داد زیرمنظومه زوجینی در خانواده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و سلامت و بهنجاری این زیرمنظومه و مرزهای آن می‌تواند نمایانگر سلامت و بهنجاری سایر زیرمنظومه‌ها و مرزها باشد.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۷۶)، ترجمه مکارم شیرازی، تهران: دارالقرآن الکریم.
۱. آمدی، عبدالواحد (۱۴۰۷)، غررالحکم و دررالحکم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. اعرافی، علیرضا (۱۳۹۵)، احکام تربیت فرزند، نگارش سیدنقی موسوی، قم: مؤسسه اشراق و عرفان.
۳. افشاری‌نژاد، م؛ ب. ثنایی و م. برجعلی (۱۳۹۳)، مطالعه دیدگاه خانواده درمانی مینوچین براساس تفسیر المیزان: مطالعه کیفی، اولین کنگره ملی روان‌شناسی خانواده گامی در ترسیم الگوی مطلوب خانواده، نمایه در سیویلیکا.
۴. پرویزی، سرور؛ خدیجه امینی‌زاده، اکرم ثناگو، سپهوند فریبا سامانی و همکاران (۱۳۸۹)، «تبیین مفهوم خانواده سالم از دیدگاه نوجوانان زنجان»، دوره ۴، بهار و تابستان، ش ۱۲-۱۳، ص ۷-۱۷.
۵. تاملیسون، ب. (۲۰۱۵)، راهنمای سنجش خانواده (راهنمای عملی مقدماتی سنجش و مداخله در خانواده)، ترجمه سیداسماعیل مهدوی هرسینی و فرشاد بهاری (۱۳۸۴)، نشر تزکیه.
۶. تبریزی، م؛ ش. دیبانیان، م. کاردانی و ف. جعفری (۱۳۹۱)، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده درمانی، تهران: فرا روان.
۷. جدیری، جعفر و مسعود جان‌بزرگی (۱۳۸۸)، «ساخت و اعتباریابی مقیاس رضامندی زناشویی اسلامی»، روان‌شناسی و دین، س ۲، زمستان، ش ۴، ص ۴۱-۷۰.
۸. جدیری، جعفر؛ علی فتحی آشتیانی، فرشته موتابی و حمیدرضا حسن‌آبادی (۱۳۹۶)، «اثر بخشی زوج درمانی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی»، نشریه اسلام و روان‌شناسی، دوره ۱۱، بهار و تابستان، ش ۲۰، شماره پیاپی ۲۰، ص ۷-۳۷.
۹. حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶)، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
۱۰. دولتخواه، محمد (۱۳۹۲)، ساخت و بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه چندوجهی زوجین بانگش به منابع اسلامی، پایان‌نامه دکتری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۱. زیمون، ف. ج، کلمنت، ا و اشتیرلین، ه. (۲۰۰۴)، مفاهیم و تئوری‌های کلیدی در خانواده، ترجمه سعید پیرمادی (۱۳۸۲)، تهران: همام.
۱۲. سراقی، همایون و محمد مهدی صفورایی پاریزی (۱۳۹۸)، «بازتعریف خانواده براساس قرآن و منابع روایی»، پژوهش‌های روان‌شناسی اسلامی، ش ۲، ص ۶۸-۹۸.

۱۳. سرمد، ز. (۱۳۸۴)، آمار استنباطی؛ گزیده‌ای از تحلیل‌های آماری تک متغیری، چ ۱، تهران: انتشارات سمت.
۱۴. شلیپه، آریست فون و شوایتزر، یوخن (۲۰۱۶)، آموزش درمان و مشاوره سیستمی، ترجمه سعید پیرمرادی، (۱۳۹۷)، اصفهان: همام.
۱۵. شبانی جزری ابن الأثیر، مجد الدین أبو السعادات المبارک (۱۳۹۹)، النهاية فی غریب الحدیث والأثر، بیروت: المكتبة العلمية.
۱۶. صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۸)، «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش کارآمدی خانواده از دیدگاه اسلام»، روان‌شناسی و دین، ش ۵، ص ۸۵-۱۰۸.
۱۷. صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۸۸)، شاخص‌های خانواده کارآمد از دیدگاه اسلام و ساخت پرسش‌نامه آن، پایان‌نامه دکتری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۸. فاکر میبدی، محمد (۱۳۹۳)، مبانی تفسیر روایی، چ ۱، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۹. گلدنبرگ، ایرنه و گلدنبرگ، هربرت (۲۰۰۸)، خانواده درمانی، مترجمان حمیدرضا حسین شاهی برواتی؛ سیامک نقشبندی و الهام ارجمند (۱۳۹۵)، تهران: نشر روان.
۲۰. مجلسی، محمداقرا (۱۴۰۴)، بحار الانوار، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۱)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۲. مینوچین، سالوادور (۱۹۷۴)، خانواده و خانواده درمانی، ترجمه باقر ثنائی (۱۳۹۵)، تهران: امیرکبیر.
۲۳. مینوچین، سالوادور؛ مایکل. پی. ن. و وی-ی (۲۰۰۷)، ارزیابی خانواده و زوج‌ها: از سمپتوم تا سیستم، ترجمه آناهیتا خدابخشی کولایی با همکاری اسداله همتی منش و علیرضا ملکی‌تبار (۱۳۹۴)، تهران: جاودانه.
۲۴. نیکلز، م. و ریچارد سی. ش. (۲۰۰۶)، خانواده درمانی: مفاهیم و روش‌ها، ترجمه دهقانی (۱۳۹۵)، تهران: دانژه.
۲۵. هوشیاری، جعفر؛ محمدمهدی صفورایی، سیدحمید جزایری و حسن تقیان (۱۳۹۹)، تبیین مرزهای خانواده براساس قرآن کریم و ساخت پرسشنامه سنجش آن، رساله دکتری، قم: مجتمع آموزش عالی علوم انسانی اسلامی، جامعه المصطفی.
۲۶. هومن، حیدرعلی (۱۳۹۰)، تحلیل داده‌های چندمتغیری در پژوهش رفتاری، تهران: نشر پیک فرهنگ.
۲۷. هومن، حیدرعلی (۱۳۹۴)، روان‌سنجی کاربردی، انتشارات دانشگاه تهران.

28. Aarafi, A. (2016), Decrees for child educating, Iran, eshragh-erfan.
29. Afshari nejad. S, M. Borjali, M. (2014), Study of Minochin's Family Therapy Perspective Based on Al-Mizan Interpretation: Quality Study.
30. Dolatkah, M. (2013), Construction and evaluation of psychometric properties of a multifaceted questionnaire of couples with an attitude towards Islamic sources. PhD Thesis, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute.
31. Faker meibodi, M. (2014), Fundamentals of Narrative Interpretation. Iran, Research Institute of Islamic Culture and Thought.
32. Hooman, H. (2011), Multivariate data analysis in scientific researchMultivariate data.
33. Hooman, H. (2015), Applied psychometrics. Iran, Tehran University.
34. Minuchin, S. (1961), The acting-out child and his family: An approach to family therapy, Paper presented at the William Alanson White Institute, New York.
35. Minuchin S. (1969), Family therapy: Technique or theory? In J. H. Masserman (Ed.), Science and psychoanalysis (Vol. 14), New York: Grune and Stratton.
36. Minuchin S. (1970), The use of an ecological framework in the treatment of a child, International yearbook of child psychiatry (Vol. 1), New York: Wiley.
37. Minuchin S. (1972), Structural family therapy. In G. Caplan (Ed.), American handbook of psychiatry (Vol. 2). NewYork: Basic Books.
38. Minuchin, S. (1974), Families and Family therapy, Cambridge: Harward University Press.
39. Minuchin, S. (1991), Theseductions of constructivism. Family Therapy Networker, September/ October. 47-50.
40. Minuchin, S. (1998),Where is the family in narrative family therapy? Journal of Marital and family therapy, 24, 397- 403.
41. Minuchin, S, Fishman, H. (1980), Family therapy techniques, Iran, Roshd.
42. Minuchin, S. (1974), Family and Family Therapy. Iran, Amirkabir.
43. Minuchin, S. (1980), "Taming monsters" (video. tape), Philadelphia Child Guidance Clinic.
44. Minuchin, S. Rosman, B., & Baker, L. (1978), Psychosomatic families: Anorexia nervosa in context. Cambridge, MA: Harvard University Press.

45. Minuchin, S., & Barcai, A. (1969), Therapeutically induced family crisis, In J. H. Masserman (Ed.), *Science and psychoanalysis* (Vol. 14). New York: Grune and Stratton.
46. Minuchin, S. & Fishman, H. C. (1979), The psychosomatic family in child psychiatry, *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 18, 1,76-90.
47. Minuchin, S., & Fishman, H. C. (1981), *Family therapy techniques*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
48. Minuchin, S., & Montalvo, B. (1966), An approach for diagnosis of the low socioeconomic family, *American Psychiatric Research Report*, 20.
49. Minuchin, S., & Montalvo, B. (1967), Techniques for working with disorganized low socioeconomic families, *American Journal of Orthopsychiatry*, 37, 380 – 387.
50. Minuchin, S., (1991), The seduction of constructiveism, *The Family Networker*, 15 (5), 47- 50.
51. Minuchin, S., and Nichols, M.P. (1993), *Family healing: Tales of hope and renewal from family therapy*. New York: Free Press.
52. Minuchin, S., Baker, L. (1975), Rosman, B., Liebman, R., Milman, L. & Todd, T. C. A conceptual model of psychosomatic illness in children, *The Archives of General Psychiatry*, 32, 1031—1038.
53. Minuchin, S., Baker, L., Liebman, R., Milman, L., Rosman, B. & Todd, T. (1973), Anorexia nervosa: Successful application of a family approach, *Pediatric Research*, 7, 294.
54. Minuchin, S., Montalvo, B. Guerny, B. G. Rosman, B. L., & Schumer, F. (1967), *Families of the slums*, New York: Basic Books.
55. Minuchin, Salvador. Nichols, Michael P. Lee, Wai-Yung (2007), *Assessing families and couples: from symptom to system*, Iran, Javedaneh.
56. Nahj-al-balagheh (2008), Translated & explained by Feyz-ol-islam. Iran, Faqih.
57. Nichols, Michael, P. Schwartz, Richard, C. (2006), *Family therapy : concepts and methods* ,7th ed. Iran, Danjeh.
58. Safoorae parizi, M. (2009), *Characteristics of an efficient family from the perspective of Islam and the construction of a questionnaire*, PhD Thesis, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute.

59. Safooraee parizi, M. (2009), Construction and validation of a questionnaire to measure family efficiency from the perspective of Islam, *Psychology & religion*, 5, p. 85-108.
60. Sarmad, Z. (2005), *Inferential statistics: selected topics in univariate analyses*, Iran, Samt.
61. Schlippe, Arist von. Schweitzer, Jochen (2012), *Lehrbuch der systemischen Therapie und Beratung*, Iran, Homam.
62. Simon, Fritz, B. & Clement, Ulrich, Stierlin, Helm (2004), *Die Sprache der Familientherapie. Ein Vokabular: Kritischer Überblick und Integration systemtherapeutischer Begriffe, Konzepte und Methoden*, Iran, Homam.
63. Tabrizi, M. Dibaeian, Sh. Kardani, M. Jafari, F. (2012), *The dictionary of family & family therapy*, Iran, Fararavan.
64. *The Holy Quran* (1997), Translated by Makarem Shirazi, Iran, Dar-ol- Quran Karim.
65. Thomlison, B. (2015), *Family assessment handbook: an introduction and practical guide to family assessment*, Iran, Tazkieh Publishing House.